

nek feladata. Megtette azt a Tudományos Minősítő Bizottság, amely a tézisek, illetve a disszertáció alapján a közgazdaságtudomány doktora címet adományozta Rózsa Györgynek.

A kötetről szólva megemlítendő még, hogy a szerzőn kívüli is volt szerkesztője. Nevezetesen *Kabdebó Tamás*, az írországi St. Patrick's College könyvtárosaként neves hazánkfi, továbbá hogy *Köpeczi Béla* akadémikus, a kötet szerkesztésekor még művelődési miniszter, akinek Rózsa György könyvtárigazgatóként munkatársa volt az Akadémián, előszóval ajánlja a nemzetközi szakmai közvélemény

figyelmébe a szerző mondanivalóját. Ez az előszó is dokumentumértékűvé teszi a kötetet: belőle – ha utólag is – megismerhetjük egykori miniszterünk könyvtárpolitikai nézeteit. És ez akkor is fontos, ha – megbocsátható túlzással – *Köpeczi Béla* a szerzőt az egyetlen olyan magyar könyvtárosnak "kiáltja ki", aki egyaránt rendelkezik nemzetközi tapasztalatokkal és mélyrehatóan foglalkozik az információüggyel. Ennél azért jobban állunk.

Kiss Jenő
(FSZEK)

Dotációból és/vagy a piacból megélni?

Az információs tevékenység finanszírozása a fejlett kapitalista és a szocialista országokban

Újabb, akárcsak a szocialista országok többségében, Lengyelországban is növekszik az érdeklődés [7] az információs tevékenység gazdasági vonatkozásai iránt. A Nyugaton megjelent elméleti és tényközlő cikkek sokasága e tekintetben számos tanulsággal szolgál általában a keleti, speciálisan a lengyel szakemberek számára.

Elméleti eredmények

Mindenekelőtt azok a kutatási eredmények keltik fel a figyelmet, amelyek nyomán az egyes nemzetgazdaságokban az anyagi termelés szektora mellé mind kiteljesedtebb formában zárkózik fel az információs szektor. E kiteljesített értelmezések szerint a képzés, a kutatás, a publikációs tevékenység, a színház, a film, az információs szolgálat és az állami adminisztráció egyaránt az információs szektor összetevője [9, 13]. Ha ezt a kiteljesítést elfogadjuk, joggal állíthatjuk, hogy az információ egyfajta új, a jövő gazdasági fejlődését megalapozó tőke [3].

Többen vizsgálták azt is, hogy az információkhoz való hozzáférés módja miként változott a történelem folyamán. A 19. századig az informálódás a tehetősek privilégiuma volt, s a tudósok, írók és művészek nekik – mint mecénásoknak – "termelték az információkat".

A 19. században ezzel szemben az állampolgári jogon, tehát ingyenesen megszerezhető tudás, ismeret és információ eszméje vált, bár nem kizárólagossá (könyvkereskedelem, sajtó stb.), de meglehetősen közkeletűvé. Ennek velejárója volt az államilag (közvetve vagy közvetlenül) finanszírozott közoktatás, kutatás, könyvtári szolgáltatás stb. [3, 13].

Már 20. századi fejlemény: a "tudomány termelőerővé válása" jegyében a kutatások mind nagyobb hányada helyeződik át a termelésbe, s megfelelő információellátásukhoz mind drágább és szerteága-

zobb beruházásokra van szükség [9]. E követelményeknek az állami dotáció már mind kevésbé tud megfelelni. Az információ áruvá válik.

Különösen sok az elmúlt húsz évben az olyan kutatás, amely az információ árujellegét vizsgálja, s próbálja meghatározni az információ mint áru sajátosságait. Így: az információkereskedelemben nem érvényesül tisztán a piaci jelleg [9], a megvásárolt információ igazi értéke nem a vásárláskor derül ki [9, 7], az információt többen használhatják fel [11], az egy információegység keltette távlati haszon nem lehet az értékelés a priori tárgya [9, 7], bonyolult a szekunder információk árképzése [9], nehezen mérhető a szolgáltató és a vevő konfrontációja a piacon [1] stb.

A felsorolt disztinkciók ellenére nem lehet kétség afelől, hogy az információs piac ne lenne közgazdasági értelemben véve igazi piac [11].

Állami jelenlét a fejlett tőkés országok információs tevékenységében

Az információs tevékenység finanszírozásából az "információ – áru" trendjének érvényesülése ellenére is mindmáig jelentős részt vállal minden fejlett tőkés állam, bár e részt vállalás formái meglehetősen változatosak [3].

Az utóbbi években Japánban igen sokat költöttek az információs rendszer kiépítésére. S noha az országban élénk információs piac működik, az információs központok és a könyvtárak közül számos állami költségvetésből működik [5, 14].

Nyugat-Európában ugyancsak együtt él az állami finanszírozás és a piacon való megélés vegyes rendszere. Többen állítják, hogy a magánvállalkozások nem állnának meg a lábukon, ha a könyvtárak és az adatbankok nagy részét a kormányzatok nem finanszíroznák. Így pl. állami részvétel nélkül nem volna életképes a PASCAL rendszer sem.

A nagy amerikai adatbázisok létrejöttét ugyancsak a szövetségi kormányzat és a National Science Foundation dotációs tettek lehetővé [14].

1983-ra vonatkozó becslések szerint a fejlett tőkés államokban az információs tevékenység finanszírozásának 60%-át a kormányzatok állták [4]. Az állami jelenlét főként az egyes nagyobb információs vállalkozások "kistafírozásának" időszakában jelentős [11].

Vannak olyan nézetek is, hogy az állam dotációs intervenciói visszaütnek: torzítják az információs piac működését. Így pl. a szubvencionált francia és angol információs központok olyan olcsón kínálják a szolgáltatásaikat, hogy még tényleges belekerülésük sem térül meg [11]. Ezért egységesítési törekvések is lábra kaptak az állami dotációk nagyságrendjét, módját, formáit illetően [14].

Az állami pénzek különböző úton-módon jutnak el az információs tevékenységbe (állami juttatás közvetlenül, közvetett juttatás a nagy állami programokban részt vevő intézményeken keresztül, tudományos egyesületek erőforrásaiból való részesedés, a regionális költségvetésből származó juttatás, ágazati minisztériumok dotációi, nemzetközi szervezetek és intézmények juttatásai).

1985-ben Franciaországban összesen 350 millió frankot adtak ki információs tevékenységre [11]. Ebből az állam 180 millió frankot közvetlen támogatásra használt fel, a Mission Interministrielle de l'Information Scientifique et Technique (MIDIST) közvetítésével 82 millió frankot. Az egyetemi könyvtárak kiadásainak 50%-át biztosítják az állami források, 30%-át az egyetemiek [8]. Külön dotálják a könyvtárközi kölcsönzést és a másolatszolgáltatást.

Nagy-Britanniában azok az állami intézmények részesülnek állami dotációban, amelyek rendeltetésszerűen folytatnak információs tevékenységet (országos és nemzetközi jelentőségű információs központok és könyvtárak). Az egyetemi könyvtárak az egyetemek költségvetésén keresztül jutnak pénzhez; egy-egy egyetem költségvetésének kb. 6%-át fordítják könyvtári célokra [8].

A brit kormányzat az utóbbi években sok pénzt fordított adatbázisok létesítésére és az online szolgáltatások fejlesztésére. 1985-ben a tudományos és műszaki (főként bibliográfiai) adatbázisok együttese részesült állami dotációban, kb. egyharmada pedig a tudományos egyesületek és a felsőoktatás finanszírozásában működött [3]. A nyilvános könyvtárakat a regionális és helyi költségvetésből tartják fenn [15].

Az NSZK-ban a nyolcvanas évek elején információfejlesztési programot fogadtak el. Ennek keretében több mint 20 tudományterületen jutottak az intézmények kiegészítő finanszírozáshoz [6]. 1984-ben a szövetségi kormányzat 147 millió márkát folyósított információs célra [8]. Ennek 75%-a szolgált állománygyarapításra, 25%-a egyebekre. A nyilvános könyvtárak fenntartása az NSZK-ban is a regionális-helyi költségvetések feladata.

Az Egyesült Államokban a hatvanas évektől kezdve indult meg az adatbázisok kiépítése. A NASA-n és az NTIS-en keresztül több mint 45 millió dollárt fordítottak információs célokra. Az 1985-ben működő 1800 amerikai adatbázis majdnem fele keletkezett közvetlen vagy közvetett állami közreműködéssel [11]. Az amerikai egyetemi könyvtárakat az egyetemi költségvetések áttételével tartják fenn és fejlesztik [8].

A fejlett tőkés országok információs piaca

Azon már senki sem vitatkozik, hogy az információs szolgáltatásokat pénzért kell adni. Az utolsó "védvonal" a nyilvános könyvtárak ingyenes használatának a fenntartása. Arról viszont viták folynak, milyen árpolitikát kell érvényesíteni az információs szolgáltatások esetén. Az egyik véglet: kezdetben, hogy a beruházások mielőbb megtérüljenek, magas árral kell indulni, majd fokozatosan csökkenteni kell az árakat, hogy a vevőkör szélesedjen. A másik: a gyorsan felszökő vevőkör érdekében mindjárt alacsony árakkal kell kezdeni. Az információs piac nem kiegyensúlyozott: nagy nyereségek után nemegyszer nagy veszteségeket kell elviselni. E tekintetben a szolgáltatási monopóliumok sem adnak "örök biztonságot". Mindezek a sajátosságok az információ mint áru sajátosságaival magyarázhatók [8]. Ennek ellenére a fejlett tőkés országok információs piaca mindinkább élénkül: szüntelenül növekszik a kereskedelmi adatbázisok és a közvetítő vállalatok száma is [3].

Az amerikai online szolgáltatások világszerte dominanciája igen erős. Ezen az amerikaiak már 1981-ben 680 milliót kerestek, miközben Európában a forgalom mindössze 186 millió dollárt tett ki [14]. 1984-ben az adatbázisok használatára világméretben mintegy 2 milliárd dollárt költöttek. Ebből Franciaország részesedése 163 millió dollár volt [10]. A faktografikus és teljes szövegeket publikáló információszolgáltatások mennyisége meredeken, míg a bibliográfiai szolgáltatásoké mérsékelten emelkedik. Az információs piacból 15,5%-kal részesedik a szabadalmi és jogi információ, 11%-kal az orvosi és a vegyészeti, 9%-kal a sajtóinformáció, 8%-kal az egyéb tudományos-műszaki információ [14].

Az adatbázisok használóinak 60%-a végfelhasználó, 40%-a pedig "vizonteladó". Nőttön-nő a "távhozzáférők" száma [10].

Nyugat-Európában az információeladás az utóbbi években 25%-kal növekedett [10]. Az eladás "iránya" viszont nem változott, azaz a fejlődő országok a használati díjak és az információs infrastruktúra hiányában továbbra is kevés információt vásárolnak [16].

Az információpiac alakulásait nemcsak az érdekelt vállalatok kísérik "árgus szemekkel", hanem a különféle kormányzatok és nemzetközi szervezetek is. Ez annak a bizonyítéka, hogy információpolitikai felelősségüknek mindinkább a tudatában vannak.

... és hol tartanak a szocialista országok ?

Lassan-lassan a szocialista országokban is tért hódít a felismerés, hogy az információs tevékenység finanszírozásának nem egyetlen forrása a költségvetési forrás. E tekintetben Magyarország jár az élen, ahol az utóbbi években az információs tevékenység önfinanszírozása elérte a 70%-ot [2].

Más országokban, így Csehszlovákiában és Bulgáriában egyelőre továbbra is a költségvetést tekintik fő forrásnak. Az NDK-ban a tudományos és műszaki alap szolgál erre a célra.

Az NDK-ban és Bulgáriában, de másutt is, az információs szolgáltatások árai nem fedezik az előállítási költségeket. Egyedül Magyarországon törekszenek a szolgáltatások gazdaságosságára. Romániában a működési költségek önfinanszírozásának lehetőségeit próbálják feltárni. Csehszlovákiában, az NDK-ban és Bulgáriában központi árjegyzék szabályozza a szolgáltatások árát.

Irodalom

- [1] CHAPPEZ, G.: Le prix de l'information. = Bulletin des Bibliothèques de France, 5. sz. 1986. p. 450–451.
- [2] CHOJNACKA, S.–WIŚNIEWSKI, W.–TARASIEWICZ, H.: Sprawozdanie z wyjazdu służbowego do WRL w dniach 25–29. 10. 1982. Warszawa, 1982. CINTE. házisoksz.
- [3] CRONIN, B.: Information Accounting. = The use of information in a changing world. Amsterdam FID 631. 1984. p. 409–416.
- [4] ČAVDAROV, S.–ARSENOV, C.: Vnedrenie ékonomičeskogo podhoda k deateľnosti nacional'noj sistemy NTI w NRB. = Ékonomičeskij podhod k organizacii informacionnoj deateľnosti i informacionnogo obespečenija potrebitelej. Minsk, Belorusskij NIINTI, 1983. p. 3–18.
- [5] GALIŃSKI, Ch.: Information – the basis of Japan's forecast technological and economic development. = Aslib Proceedings, 1. sz. 1984. p. 24–57.

- [6] OCKENFELD, M.–RECHFELD, W.: Die eigene Position in einem weitem Unifeld Erfordernisse Künftigen in D- Politik. = Nachrichten für Dokumentation, 6. sz. 1983. p. 267–273.
- [7] OLEŃSKI, J.: Ékonomika systemów informacyjnych. = Aktualne problemy informacji i dokumentacji, 5. sz. 1987. p. 3–10.
- [8] PALLIER, D.: Le coût de la documentation. = Bulletin des Bibliothèques de France, 4/5. sz. 1986. p. 486–492.
- [9] PAUCELLE, J. L.: Gestion des industries informationnelles. = Bulletin des Bibliothèques de France, 4/5. sz. 1986. p. 420–433.
- [10] PELOU, P.: Economie de l'information et la politique documentaire. = Documentation Française, 4/5 sz. 1986. p. 168–174.
- [11] POMART, P. D.: L'état et la marche de l'information. = Documentation Française, 4/5. sz. 1986. p. 175–180.
- [12] Pour une politique documentaire nationale. = Documentation Française, 4/5. sz. 1986. p. 155–162.
- [13] ROBINSON, S.: Analysing the information economy tools and techniques. = Information Process Manager, 1. sz. 1986. p. 15–23.
- [14] ROSENDAA, van C. J.: European information policy situation. = Aslib Proceedings, 1. sz. 1980. p. 15–23.
- [15] WILKINSON, J. B.: Economics of Information Criteria for counting. = Aslib Proceedings, 1. sz. 1980. p. 1–9.
- [16] WOOLSTON, J. E.: Information exchange in a North-South context: is there more to gain through cooperation than in trying to establish new markets? = Aslib Proceedings, 1. sz. 1984. p. 7–14.

/GRZECZNOWSKA, A.–MOSTOWICZ, E.: Finansowanie działalności informacyjnej w wybranych krajach. = Aktualne problemy informacji i dokumentacji, 33. köt. 2. sz. 1988. p. 8–14./

(Futala Tibor)

A dokumentumok hozzáférhetősége Franciaországban: a decentralizációtól a centralizációig

A francia könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatások hagyományos, az egyéni és a szervezeti jóindulaton alapuló, decentralizált gyakorlata számos problémát okozott, és alapvetően sikertelenséghez vezetett – indítja mondanivalóját az IFLA 51. konferenciájára (Tókió, 1986. augusztus) készített tanulmány.

A könyvtárközi kölcsönzés, a dokumentumok szolgáltatásának rendszere Franciaországban most van átalakulóban, s ezért a jelenlét és a várható jövővel egyszerre kell megismerkedni.

A jelenlegi helyzet

Franciaország könyvtárügyét általában erősen centralizáltak tartják, és ez igaz is az állami irányítást tekintve. A dokumentumok hozzáférhetőségét, szorosabban véve a könyvtárközi kölcsönzést viszont a decentralizáció, a szervezettség hiánya jellemzi.

Egy 1935-ös dekrétum teljes szabadságot adott a könyvtáraknak a könyvtárközi kölcsönzésben való részvételt illetően. Ez a szabadság elkerülhetetlenül